

חקירה בשטח אפור - שימוש במדובבים

ציפי גיטר גדרון* וחגית לרנאו**

והחשש מהרשעות שווא קרובים לליבו.

במאמר זה נפתח בתיאור קצר של הגישה המחקרית והמשפטית ביחס להודאות חוץ של נאשמים ולאחר מכן נבחן את המאפיינים הייחודיים של שימוש בכלי חקירה של הפעלת מדובבים, והקשר בינם לבין חשש מפני הודאות שווא. בהמשך נתמקד במישור המשפטי: נתחיל בסקירת המבחנים המשפטיים בארצות הברית, קנדה ובית הדין האירופי לזכויות אדם, אשר שוללים את השימוש במדובבים כחלק מהמניפולציות המכוונות של החקירה, ונעבור לבחינת הפסיקה בישראל תוך מתן משקל רב להתפתחות מגמה ביקורתית בפסיקה שהחלה בפסילת הודאת החשוד בפני המדובבים בפרשת **אלום**. בשני החלקים האחרונים של המאמר נציע קווים מנחים לפרומה רחבה על אופן השימוש בכלי זה בחקירות בארץ ועל הכללים המשפטיים המתייחסים למשקלן של ראיות מסוג זה.

הודאות חוץ של נאשמים

במשך שנים רווחה במשפט גישה אשר הניחה כי למעט במקרים קיצוניים ביותר של לחצים פיזיים ונפשיים קשים או כאשר מדובר בנחקרים הלוקים בנפשם או בשכלם, אדם חף מפשע לא יקשור עצמו לעבירה שלא ביצע. גישה זו ראתה בהודאה של חשוד ראייה ניצחת שגם אם הושגה תוך שימוש בתחבולות ובמניפולציות רבות - משקלה הראייתי הוא מכריע.¹ התייחסות זו השפיעה גם על הדיון בקבילותן של הודאות חוץ שהושגו בתחבולות ובאמצעים לא חוקיים, ועל הפסיקה לפיה אי חוקיות של אמצעי החקירה לא תוביל, כשלעצמה, לפסילת קבילותה של ההודאה.² הכלל שנקבע הוא שרק במקרים של תחבולות קיצוניות ביותר, הכוללות התעללות פיזית חמורה או שיטות פסיכולוגיות הפוגעות בדמותו ההומנית של המשטט, יפגע הערך הראייתי של הראייה - והיא תפסל אפירורית. במקרים אחרים נדרש בית המשפט לבחון באופן פרטני אם התחבולות והמניפולציות שהפעילו החוקרים השפיעו על הנחקר ופגעו ביכולתו להימנע מלהודות.³ מבחינים אלו יושמו בנישה מצמצמת ורק במקרים נדירים ביותר נפסלה קבילותה של הודאת חוץ.

במהלך השנים נשמעה לא אחת ביקורת ציבורית ואקדמית על תפיסה הרואה בהודאה ראייה אמינה, והתפתח גוף ידע אקדמי-מחקרי, המלמד כי הודאות שווא הן תופעה רחבה ונפוצה יותר מאשר העריכו קודם. נמצא כי מניפולציות רגשיות שונות, שקרים והטעיות בחקירה, בידוד מתמשך, ואף לחצים פסיכולוגיים שהם חלק מפעולות החקירה השגרתיות עלולים לגרום לחשודים לקשור עצמם למעשים שלא ביצעו ולהודות הודאות שווא.⁴ ראשיתה של ביקורת זו במיזם החפות (Innocence Project)

בינוגוד לרוב מדינות המערב, המשפט הישראלי מכיר בשימוש במדובבים כתחבולת חקירה לגיטימית. הפעלת מדובב אינה נחשבת כפעולה המפירה, כשלעצמה, את זכותו של חשוד לאי הפללה עצמית או פוגעת בזכות להיוועץ עם עורך דין, גם אם המדובב מפעיל מניפולציות משמעותיות לצורך הוצאת מידע רלוונטי מהחשוד. עד לשנים האחרונות הציבו בתי המשפט בישראל מגבלות מועטות על אופן הפעלת המדובבים, וככלל הסתפקו בקביעה כי בדומה לכל פעולת חקירה אחרת גם הפעלת מדובב כפופה לגבולות של סבירות והגינות בחקירה. ניתן להעריך שמיעוט הפסיקה בנושא נבע גם מהחסיון שמוטל באופן אוטומטי על זהותם של המדובבים ועל שיטות הפעלתם וכן מתיעד חלקי של פעולות חקירה הנעשות באמצעות מדובבים. היד החופשית שניתנה למשטרה בתחום הפעלת המדובבים נוצלה לפיתוח שיטות חקירה העושות שימוש באמצעים כמו התחזות המדובבים לעבריינים כבדים, שימוש בסמים והתנהגות פלילית אחרת של המדובבים. מפסיקת בתי המשפט בשנים האחרונות עולה כי החל משנת 2009, וככל הנראה בעקבות ביקורת של בית המשפט העליון על פעולת המדובבים בעניין **אלום**,⁵ נעשות במשטרה פעולות שנועדו לשפר את אופן הפעלת המדובבים והפיקוח עליהם. אך גם פעולות אלו נעשות בחסות מעטה של סודיות, ללא מתן אפשרות ממשית להגנה ולבתי המשפט לבחון את אופן ההפעלה של המדובבים או את מידת המעורבות שלהם בחקירה.

בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה, כאשר התפתחו שיטות חקירה שהתבססו על מניפולציות מורכבות שמטרתן לגרום לחשוד להודות, הן תאמו גישה משפטית אשר הניחה כי אדם חף מפשע לא יקשור עצמו לעבירה שלא ביצע, למעט במקרים קיצוניים של לחצים פיזיים ונפשיים קשים.⁶ אך גישה זו הלכה ונסדקה נוכח התפתחות גוף ידע אקדמי-מחקרי, המלמד כי לחצי חקירה שונים ואף שגרתיים יחסית עלולים להניב הודאות שווא. גוף ידע זה חלחל גם לתחומי המשפט הפלילי, ובעקבותיו התפתחה פסיקה המנחה את בתי המשפט להיות זהירים וביקורתיים יותר בבואם לאמוד משקלן של הודאות חוץ.⁷ עם זאת, קיומה של ספקנות לגבי הודאות חוץ של חשודים, לא הובילה את בתי המשפט לבחון מחדש את הפסיקה המסורתית שהתירה שימוש נרחב במדובבים.

בשנים 2018 ו-2019 החל להסתמן שינוי במגמה זו. במהלך שנתיים אלו ניתנו מספר החלטות שיפוטיות משמעותיות, המאירות חלק מהצללים בהם פועלות שיטות הדיבוב בישראל, ושמות אותן תחת שבט הביקורת המשפטית. כל אחת מההחלטות מאירה בעייתיות שונה, והקריאה המשותפת של כולן מעוררת חוסר נחת אצל מי ששלטון החוק, הגינות ההליכים המשפטיים

* עורכת דין בסניגוריה הציבורית במחוז חיפה, ממונה על תחום האסיר במחוז.
** משנה לסניגור הציבורי הארצי, ד"ר לקרימינולוגיה, ייצגה את אלישע חייבטוב ביחד עם עו"ד דמיטרי ורניצקי.
הדברים הנוגעים במאמר זה מבוססים על פרק אודות מדובבים שנכתב בדוח השנתי של הסניגוריה הציבורית לשנת 2018, עמ' 140 (ניתן לאחזור באתר הסניגוריה הציבורית: www.justice.gov.il/Units/SanegoriaZiborit/DohotRishmi/dohot/annual%20report%202018.pdf).

- ע"פ 1301/06 **אלום נ' מדינת ישראל** (22.6.2009) (להלן: עניין **אלום**).
- לניתוח התפתחות הגישות השונות בבית המשפט העליון ביחס למשקלן של הודאות ראו חגית לרנאו "הודאות שווא הרשעות שווא" **עלי משפט** יא 351 (תשע"ז), וכן בועז סנג'ור **הרשעת הפים מפשע בישראל ובעולם גורמים ופתרונות** (2014); זליה דורנר "מלכת הראיות נ' טארק נוג'ידאת - על הסכנה שבהודאות שווא וכיצד להתמודד עימה" **הפרקליט** מט 7 (תשס"ז) (להלן: דורנר).
- פסק הדין החשוב ביותר בהקשר זה הוא ע"פ 4179/09 **מדינת ישראל נ' וולקוב** (18.10.2010) (להלן: עניין **וולקוב**).
- הביטוי המוכר ביותר לגישה זו היא החלטת כבוד השופט חשין בדנ"פ 4342/97 **אל עביד נ' מדינת ישראל** פ"ד נא(1)736, 809 (1998), עת מתאר השופט חשין את ההודאה, בלשונו הציבורית, כמלכת הראיות.
- בשנות השישים והשבעים של המאה ה-20 הסתמנה בחלק מפסקי הדין גישה פרשנית לפיה אמצעי חקירה פסולים המביאים להודאת נאשם שוללים את קבילות הודאתו נוכח הפגיעה בקשה בכבודו כאדם ובשלמות גופו ונפשו אך היא נוחה עם ההלכה בעניין מועדי. ראו ע"פ 264/65 **ארצי נ' היועץ המשפטי לממשלה**, פ"ד (1) 225 (1966).
- ע"פ 115/82 **מועדי נ' מדינת ישראל**, פ"ד לח(1) 194 (1984).
- הילה שפרלינג-סטון ולייל פטישי "שיטות חקירת חשוד והסיכון להודאות שווא: שקרים ביחס לראיות המפלילות כנורם סיכון מרכזי לנחקר חף מפשע" **הסניגור** 4, 274 (2020); מרדכי הלפרט ובוועז סנג'ור "מפגש החלפת ההתיינות להרשעה מוטעית על סמך הודאה - סוליימאן אל עביד כמקרה מבחן (הצעה להיפור בתפיסת ההודאה: מראה מרכזית המחפשת תוספת, לתוספת אפסרית לראיות מוצקות)" **מחקרי משפט** כו 733 (2010) (להלן: הלפרט וסנג'ור) וההפניות הרבות במאמרים אלו. ולסקירה של מחקרים שנעשו בשנים האחרונות ראו: Christian A. Meissner, Allison D. Redlich, Stephen W. Michael, Jacqueline R. Evans, Catherine R. Camilletti, Sujeeta Bhatt & Susan Brandon, *Accusatorial and information-gathering interrogation methods and their effects on true and false confessions: A meta-analytic review*, 10 JOURNAL OF EXPERIMENTAL CRIMINOLOGY 459 (2014); Eric Rassin & Israëls Han, *False confessions in the lab: A review*, 7 ERASMUS L. REV 219 (2014); STEVEN A. DRIZIN, *THE THREE ERRORS: PATHWAYS TO FALSE CONFESSIONS AND WRONGFUL CONVICTIONS, IN INTERROGATION AND CONFESSIONS: RESEARCH, POLICY AND PRACTICE* (2010).

להרשעות שואו. נמצא כי אחדים משמעותיים מההרשעות בתיקים של מזכאים בארצות הברית התבססו על עדות מדובב. במחקר שנערך על תיקים של פריקט החפות העריכו החוקרים כי כחמישית (20%) מהרשעות השואו נגרמות כתוצאה מעדות שקר של מדובב.¹³ מחקרים נוספים, אשר התבססו גם הם על מאגרים של תיקי מזכאים הגיעו לממצאים דומים.¹⁴ חלק מהמחקרים מתמקדים בהרשעות שואו במקרים חמורים והנתונים העולים מהם מטרידים ביותר. כך, בדוח של ה-Center on Wrongful Convictions דווח ש-46% מהמזכאים אשר נדונו להוצאות להורג, הורשעו על בסיס עדויות של מדובבים.¹⁵

לכאורה ניתן לטעון כי מערכת הלחצים הייחודית להליך החקירה הפרונטאלית, בה מתקיימים פערי כוחות אינהרנטיים בין החשוד לבין איש המרות, אשר מייצרים לחץ נפשי שעלול להוביל להודאת שואו, אינה מתקיימת בשיח בין החשוד לבין המדובב. מבחינת החשוד, ככל שהוא חווה ומבין את המציאות, הוא משוחח עם חבר לתא, כשהוא משוחרר מלחצים בהם היה נתון אך רגעים או שעות קודם ביושבו מול החוקר בחדר החקירות. ביום 18.12.19 פורסמה הנחיית פרקליט המדינה העוסקת בפעולת דיבוב במסגרת חקירה סמויה ועיון בה מגלה כי הנחה זו משקפת את גישת פרקליט המדינה.¹⁶ הנחה נוספת הבאה לידי ביטוי בהנחיה היא שהחשוד המשוחח לתווך עם חברו לתא אינו חשוף לטרילמה אכזרית בה הוא עשוי להיות נתון במהלך חקירת המשטרה הגלויה, אז הוא נאלץ לבחור בין מתן עדות שקר, הפללה עצמית או העמדה לדין בגין סירוב להעיד. נוכח הנחות יסוד אלו, לא מתקיים, לגישת פרקליט המדינה, היסוד הערכי העומד בבסיס זכות השתיקה, ואין פגיעה חוקתית בביצוע הליך חקירה ללא אזהרת החשוד.¹⁷

אך ההנחה לפיה הפגיעה בזכויות החשוד במהלך פעולת דיבוב קטנה מהפגיעה הנעשית במסגרת חקירה על-ידי איש מרות, מתעלמת מהמאפיינים החברתיים והסביבתיים השוררים במתקני הכליאה, וממערך יחסי הכוח המתקיים בין כלאים הנמצאים באותו תא וכן ממניפולציות קשות שמפעילים מדובבים על חשודים.¹⁸ מבט שונה על מצבו של החשוד

שהתחיל בבית הספר למשפטים על שם קרדוזו בניו יורק, והוביל לזיכויים בדיעבד (לאחר שמוצו כל הליכי המשפט), על בסיס בדיקות DNA שנעשו בממצאי הזירה, של מאות מורשעים שהורשעו הרשעות שואו בגין החמורות שבעבירות.⁸ ניתוח הגורמים להרשעה בתיקי המזכאים במיזם החפות, מראה כי כרבע מההרשעות התבססו על הודאת שואו שמסרו במהלך חקירתם במשטרה.⁹ בעקבות תובנות אלו התפתחה ספרות מחקרית ענפה המבקשת לאתר את הגורמים שעלולים להוביל להודאת שואו, בין אם הם קשורים למאפייני החשוד כמו מוגבלויות שכליות ונפשיות, גיל, זרות תרבותית, ובין אם הם קשורים לאופן ניהול החקירה כהפעלת אמצעי חקירה לוחצים, משך החקירה, פגיעה בזכויות חשודים, הטעייה של החשוד ועוד.¹⁰

גוף ידע זה חלחל גם לתחומי המשפט, ובעקבותיו החלה להתפתח פסיקה המנחה את בתי המשפט להיות דווקניים וביקורתיים יותר בבואם לאמוד את משקלן של הודאות חוץ, תוך מתן משקל רב יותר לבחינת אופיו של הנאשם וכישורי החיים שלו, בחינת ההקשר החקירתי בו ניתנה ההודאה וכן חובת בית המשפט לתת משקל גם לחסרים ולסתירות הקיימות בהודאה.¹¹ אבן דרך משמעותית נוספת ביצירת נקודת איזון חדשה והרחבת ההגנה על חשודים מפני פעולות חקירה פסולות, הוצבה בקבלת הכלל המאפשר לבית המשפט לפסול ראיות שהושגו שלא כדין בהלכת **יששכרוב**, ופיתוחו בשורת הלכות שקבע בית המשפט העליון מהן עולה כי אמצעי חקירה פסולים שיש בהם כדי לפגוע שלא כדין בזכותו של נחקר לשלמות הגוף או כדי להשפילו ולבזותו מעבר לנדרש כתוצאה מעצם קיום החקירה יובילו לפסילת הודאתו גם במקרים בהם לא מתעורר חשש באשר לאמיתות הראיה.¹²

ייחודן ומעמדם של הודאות בפני מדובב

המחקרים הרבים אודות החשש מפני הודאת שואו מקבלים משמעות כפולה ומכופלת כאשר ההודאה ניתנת בפני מדובב, שעה שהחשוד כלל לא מודע למשמעות המשפטית המפליה של דבריו. בנוסף, בהקשר של הפעלת מדובבים, התפתחה ביקורת נוקבת גם על חוסר המהימנות של המדובבים עצמם ותרומתם

8. פריקט החפות מיושם כיום במספר רב של אוניברסיטאות בארה"ב ובעולם ומייצר כתיבה רבה בנושא זה. ראו למשל: Jon B. Gould, *The Innocence Commission: Preventing Wrongful Convictions and Restoring the Criminal Justice System* (2008); Barry Schek, Peter Neufeld & Jim Dwyer, *Actual Innocence: Five Days to Execution and Other Dispatches From the Wrongly Convicted* (2000).
9. הנתונים לקוחים מאתר הפריקט: <http://www.innocenceproject.org>. המונח מזכאי הוא תרגום אשר אומץ על ידי הסינוריה הציבורית למילה Exoneree, לציין נידון שהורשע בביצוע עבירה וחפותו הוכחה לאחר שפסק הדין בעניינו הפך חלוט.
10. הנושא זכה לכתיבה ענפה, הן בעברית והן באנגלית. ראו: רונית פלד-לסקוב, אפרת שהם ומאיר כרמון עורכים "הרשעות שואו: היבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים וארגוניים" (2012), וכן: אליעזר ויצטום, יעקב מרגולין ואברהם לביא "הודאות שואו על רקע נפשי: רקע תיאורטי והשלכות מעשיות" רפואה ומשפט 39, 147 (2008); מרדכי קרמניצר "הרשעה על סמך הודאה - האם יש בישראל סכנה להרשעת חפים בפשע" המשפט א 205 (תשנ"ג); וכן: Saul M. Kassin, Steven A. Drizin, Thomas Grisso, Gisli H. Gudjonsson, Richard A. Leo & Allison D. Redlich, *Police-Induced Confessions, Risk Factors, and Recommendations: Looking Ahead*, 34 LAW AND HUMAN BEHAVIOR 49 (2010); Jacqueline McMurtrie, *The Role of the Social Sciences in Preventing Wrongful Convictions*, 42 AM. CRIM. L. REV. 1271, 1280 (2005); Saul M. Kassin, *On the Psychology of Confessions: Does Innocence Put Innocents at Risk?* 60 AMERICAN PSYCHOLOGIST 215, (2005).
11. ראו החלטתו של כבוד השופט הנדל בעניין **וולקוב** וכן הדין המתקיים בין השופטים בדבר עוצמת הודאת החוץ של נאשם והיחס בינה לבין הימנעות מלהעיד בבית המשפט ברע"פ 4142/04 **מילשטיין נ' התובע הצבאי הראשי** פ"ד סב(1) 378 (2006).
12. ע"פ 5121/98 **יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי**, פ"ד סא(1) 461 (2006); ע"פ 9956/05 **שי נ' מדינת ישראל**, פ"ד סג(2) 742 (2009); ע"פ 4988/08 **פרחי נגד מדינת ישראל**, פ"ד סה(1) 626 (2011) וכן עניין **אלום** (לעיל ה"ש 1) המתייחס להודאה לפני מדובב.
13. ראו BRANDON L. GARRETT, *Convicting the Innocent: Where Criminal Prosecutions Go Wrong* (2011); BARRY SCHEK, PETER J. NEUFELD & JIM DWYER, *Actual Innocence* (2000).
14. ראו: Jessica A. Roth, *Informant witnesses and the risk of wrongful convictions*, 53 AM. CRIM. L. REV. 737 (2016); Samuel R. Gross & Michael Shaffer, *Exonerations in the United States, 1989-2012*, U OF MICHIGAN PUBLIC LAW WORKING PAPER, (2012).
15. על פי הנתונים עדות מדובבים בבתי הכלא היא הסיבה המרכזית להרשעות שואו של דוברים למוות, לאחריה טעויות זיהוי (25%), הודאות שואו (14%) וראיות מדעיות מוטעות או מטעות (10%); Center on Wrongful Convictions. *The Snitch System* 3 (2005).
16. "פעולת דיבוב במסגרת חקירה סמויה" **הנחיית פרקליט המדינה** 14.26 (עדכון אחרון מיום 18.12.2019).
17. איתור ההצדקות העומדות ביסוד זכות השתיקה היא סוגיה רחבה שנמצאת מעבר לאופק של מאמר זה. די שבניין כי נהוג להזכיר הצדקות שהן מעבר לדאגה לטרילמה המוסרית מולה עומד לחשוד שאינו רוצה לשקר. בין השאר תומכי ההגנה על זכות השתיקה מתבססים על חוקת החפות, והרף שחזקה זו מציבה למנוע פגיעה יתרה בכבודו, בפרטיותו ובאוטונומיה של החשוד, וכן על היותה וסת ומגן מפני שימוש לא מידתי בסמכויות ובכוחות של רשויות החקירה. ניסוחים אחרים של ההצדקות מבוססים על תפיסת היסוד לפיה חובת המדינה להציג את הראיות כנגד אדם קודמת לזרישה ממנו להצטק ולהבהיר את מעשיו (הצדקה שביסודה ערך הפרטיות), ועל הרצון לספק לנחקר "מרחב הגנה" בתוך הסיטואציה המאיימת של החקירה. ראו: EILEEN SKINNIDER & FRANCES GORDON, *The Right to Silence - International Norms and Domestic Realities* (Paper presented to The International Center for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2001); ROGER LENG, *The Right to Silence in Police Interrogation: A Study of Some of the Issues Underlying the Debate* (Report Prepared for the Royal Commission on Criminal Justice, London, 1993).
18. התייחסות לחשש לפגיעה בתכלית גילוי האמת ניתן למצוא בדברי בית המשפט בעניין זינאתי "תכלית חשובה לא פחות של זכויות חשודים היא מימוש תכלית גילוי האמת במשפט הפלילי. במקום בו גורמי החקירה שותלים ראיות או מסייעים להתגבשותן, בין אם במסגרת בין אם ברשלנות, מתערערת עצם מהותו של ההליך הפלילי" (ע"פ 2869/09 **זינאתי נ' מדינת ישראל**, ע"פ 27 (9.11.2011); ע"פ 4029/08 **פלוני נ' מדינת ישראל**, פסקה 51 (10.7.2012); וראו גם Russell D. Covey, *Abolishing Jailhouse Snitch Testimony*, 49 WAKE FOREST L. REV. 1375 (2015).

מדיש כי דוקא בתוך סיטואציה זו גדל הסיכון להודאות שווא. הלחצים בהם נתון החשוד הם זהים: הוא מוחזק במעצר; מנותק כמעט לחלוטין מהעולם החיצון; חשוף למניפולציות חקירתיות ומצוי במצב של חוסר וודאות ניכר. לצד זאת, האלמנטים המאזנים, כלומר ההבנה שלדבריו עשויה להיות משמעות משפטית והחשש הנלווה מפני משפט ועונש, אינם מתקיימים במקרה של שיח עם מדובב. דברים שאומר החשוד במהלך שיח בין עצורים בתא המעצר הופכים לעדות מרשיעה שהעצור יתקשה להסבירה ולהתנער ממנה. זאת גם כאשר החשוד אינו יוזם את השיחה אלא מגיב לשאלות והערות של מדובב, הפועל לאתר את נקודות החולשה באישיותו ולהשתמש בהן כדי להחזיר בליבו חששות או כדי לגרום לו לנסות לשאת חן ולרצות את המדובב.¹⁹

מאפיין משמעותי נוסף המייחד את הכלי של שימוש במדובבים קשור במהות פעולת הדיבוב. לצורך מאמר זה לא נדרש להעמיק בהבחנה בין מדובב לבין סוכן מודיעיני אחר,²⁰ ודי שנגדיר את פעולת הדיבוב כפעולת חקירה הנעשית באמצעות סוכן (עבריין או שוטר), במהלך שהות במעצר או במאסר, וככל שהיא נעשית על ידי עבריין הוא מצפה לגמול כספי או אחר תמורת סיוע למשטרה להשיג הודאה מהחשוד.²¹ לצורך כך מעסיקה המשטרה עבריינים אשר כאמור מוכנים לשותף עמה פעולה מתוך ציפייה לקבלת טובות הנאה שונות. חלקם שפוטים לעונשי מאסר ארוכים בשל עבירות חמורות מאוד שביצעו, אחרים יוצאים ובאים בשערי בתי המעצר והכלא בשל אורח חיים עברייני פעיל שהם מקיימים במקביל להעסקתם כסייענים של המשטרה. אסור להתעלם מכך שאנשים אלו פועלים מתוך אינטרסים אישיים לקבלת כסף וכן לזכות ביתרונות ובהגנות שהמשטרה יכולה לספק לפעילותם העבריינית. הצלחתם, הנמדדת ביכולתם להשיג הודאות מחשודים, תבטיח את המשך העסקתם כמדובבים ואת זרם טובות הנאה הכרוכות בכך.²² בתוך עולם האינטרסים הזה, שאינו הולם את הערכים עליהם אמנות רשויות החקירה והמשפט, נוצרת מוטיבציה ברורה של המדובבים להצליח לדלות

הודאות מחשודים, כשהם משתמשים במגוון רחב של מניפולציות ושקרים הן כלפי החשוד והן כלפי מפעיליהם.²³ זהות האינטרסים אשר עלולה להיווצר בין חוקרי משטרה לבין העבריינים המשמשים כמדובבים, מוסתרת לא אחת מאחורי תיעוד חלקי של פעולות החקירה והיעדר פיקוח מקצועי הדוק על גורמי חקירה.²⁴

הניסיון מלמד כי לעיתים המוטיבציה של המדובבים היא כה רבה, עד שהם מוכנים לשקר ולהטעות הן את החשוד והן את יחידות החקירה ובתי המשפט.²⁵ במקרה החמור ביותר שנחשף חכה לפרסום רב בארצות הברית, נהג עבריין סידרתי בשם Leslie Vernon White לאסוף מידע על חקירות, כולל באמצעות התקשרות ליחידות החוקרות והתחזות כאיש משטרה, ביושבו במשך 11 שנים בבית כלא בלוס אנג'לס. וויט השתמש במידע כדי להמציא ולעבות ראיות מפלילות, המבוססות על התחזות לכאורה של אסירים אחרים בפניו.²⁶ פעולות פסולות של מדובבים התגלו גם בחקירות של משטרה בישראל וחלק מהפרשות אף נחשפו בתקשורת.²⁷

מתוך מודעות לקשיים המפורטים לעיל חוזרים בתי המשפט ומצהירים על חשיבות קיומו של תיעוד מלא ומדויק של הליכי חקירה.²⁸ ואכן, תיעוד המפגש בין המדובבים לבין החשודים הוא כלי חשוב למונע מניפולציות, שקרים והטעיות מצד המדובב, אך כפי שנראה בהמשך, התיעוד הוא פעמים רבות בעל איכות לא מספקת או חלקי ועמום, כך שהוא לא מאפשר להבין את ההקשר בו נאמרים הדברים. ברוב המקרים של המקרים מועבר לסניגורים ולבתי המשפט תיעוד אודיו של המפגש, פרקטיקה המונעת התרשמות ישירה מההתנהלות בתא, ואינה מאפשרת לבחון את התקשורת הלא מילולית וסימני הגוף שהדוברים החליפו ביניהם.²⁹ פרשת **חייבטוב**, בה הועבר לידי הסניגוריה תיעוד וידאו של רוב החקירה, מלמדת על הבעייתיות של פרקטיקה זו. רק בזכות תיעוד זה נחשפו מחללים רבים בפעולת הדיבוב, אשר הובילו בסופו של דבר לזיכוי של הנאשם. ללא תיעוד הווידאו לא ניתן היה להוכיח כי המדובב החזיק בסמים,

19. אחד המקומות הנדירים בהם ניתן למצוא התייחסות שיפוטית לקושי זה הוא בהחלטת בית המשפט הצבאי לערעורים בעניין ב-75/05 **וובטב נ' ה' תובע הצבאי הראשי** (10.11.2005), שם נאמר: "בעניין זה יש לזכור, כי בהבדל ממקרים של הודאה בפני איש מרות, חף מפשע ה'מודה' בפני מדובב בעבירה שלא ביצע - אם כהתברבות, אם מתוך פחד מהמדובב, ואם מסיבה אחרת - אינו חושש בעת 'התחזות' מפני השלכות 'הודאתו'; ובמקרה שבו ניצל לפניו מדובב הנחזה כעבריין מעורר אימה, החשוד עשוי בהחלט לסבור, בטעות, שיעדיף לרצות את 'העבריין' ולהודות באחזינו במה שלא עשה..." (פסקה 13).

20. התייחסות מעמיקה לשימוש במודיעין אנושי לצרכי חקירה ניתן למצוא במאמרו של גדי אשד "החקירה המשטרית והמודיעין האנושי" **משפט וצבא** 18, 223 (תשס"ו). אנו ערות לכך שלעיתים משמשים אנשי משטרה כמדובבים, בעיקר בחקירות של קטינים, וברי שחלק מהקשיים המפורטים בהמשך אינם מתקיימים בסיטואציה כזו.

21. ככלל, אנו מבחינות בין פעולת דיבוב המתבצעת כלפי אדם, המנותק מסיביות החברתית וחשוף למניפולציות חקירתיות הן מצד חוקרי המשטרה וכן מצד המדובב. אך ככל שהאינטרסים המרכזיים ביצירת כלים משפטיים הם מניעת הודאות שווא ומניעת הטעייה ובידוי ראיות על ידי המדובבים אזי יש לשים גם לפעולות חקירה המתבצעות בשלב הסמוי של החקירה כאשר החשודים משוחררים, ואף טרם נחקרו. ההגדרה מבוססת על מאמר של Burnett אך נוכח ההבדלים הנורמטיביים הקיימים בין השימוש במדובבים בישראל ובארצות הברית, הגדרתו מבוססת על המוטיבציה של המדובב לספק מידע למשטרה ולא לפעולה אקטיבית של בטיית ראיה:

Arthur L. Burnett, *The Potential for Injustice in the Use of Informants in the Criminal Justice System*, 37 Sw. U.L. Rev. 1079 (2008).

22. מרחיב לוי "הסכנה של הרשעות שווא בישראל - גורמיה המרכזיים והצעות לצמצומה" **מאזני משפט** 11 (תשע"ה) וראו גם: Alexandra Natapoff, *Snitching: The Institutional and Communal Consequences*, 73 U. Cin. L. Rev. 645 (2004).

23. על סוגיות הקשורות לתפיסת זהות המקצועית של חוקרי המשטרה והקשר בינה לבין הודאות שווא ראו מאמרה של שירלי יהושע-שטרן "ממלכת הצללים של מערכת אכיפת החוק - הרשעות שווא: היבטים פסיכולוגיים בעבודתו של חוקר משטרה בישראל" **קרימינולוגיה ישראלית** 65 (2017).

24. במחקר יחיד מסוגו שנערך בקנדה, אשר התבסס על 34 תיקים בהם נעשה שימוש במדובבים כעדי תביעה נמצא כי רוב המדובבים הם מבוגרים יחסית, בעלי עבר פלילי עשיר ובדרך כלל בעלי ניסיון קודם בדיבוב. נתון משמעותי נוסף היה ששימוש במדובבים נעשה בעיקר באירועים חמורים, שפעמים רבות מעוררים עניין תקשורתי ולחץ על המשטרה ללכוד את האשמים וכי לא אחת הבסיס הראייתי התיק היה רעוע יחסית, כך שעדות המדובב הייתה חיונית להרשעה. ראו: OLENA BESHLEY, *JAILHOUSE INFORMANTS IN CANADIAN CRIMINAL COURTS* (2017).

25. הספרות המקצועית האקדמית נוטה להתייחס למדובבים כראיה בעלת האמינות הנמוכה ביותר שמשמשת כיום את מערכת המשפט. ראו Roth (ה"ש 14 לעיל); Covey (ה"ש 18 לעיל) וכן: Myrna S. Raeder, *See No Evil: Wrongful Convictions and the Prosecutorial Ethics of Offering Testimony by Jailhouse Informants and Dishonest Experts*, 76 FORDHAM L. REV. 1413 (2007).

26. כפי שיפורט בהמשך, השימוש במדובבים המכונים jailhouse informants במדינות המערב הוא שונה מזה הנהוג בארץ, מאחר ששימוש אקטיבי של המשטרה במדובבים הוא אסור. ראו: Britney P. Bate, Robert Cramer, & Robert E. Ray, *Defense Responses to Jailhouse Informant Testimony*, 26 JURY EXPERT 24 (2014); Clifford S. Zimmerman, *Toward a New Vision of Informants: A History of Abuses and Suggestions for Reform*, 22 HASTINGS CONST. L.Q. 81 (1994).

27. תחקיר עובדה מיום 20.10.2016 מתייחס לפרשה חמורה בה השתמשה המשטרה באסיר עולם בשם סופיאן מסלוחי להפלייל באמצעים מגוונים חשודים בארבעה מקרי רצח שונים (ניתן לאחור, <https://www.youtube.com/watch?v=TTmU55My2Xk>); פרשה נוספת שספק אם התבררה עד תום, נחשפה סביב עדותו של יחיא פרחאן במשפט דודוב. פרחאן, ככל הנראה רוצח סידרתי ואחד האסירים המניפולטיביים בארץ, שימש תקופה כמדובב. במשפטו של דודוב הוא השתמש בשיטות הדיבוב על מנת להעיד כעד הגנה נגד המדובב שפעל מול דודוב. בעדותו סיפר כי המדובב של דודוב חשף לפניו, עת ישבו שניהם בתא מעצר משותף, שהוא זה שהשתלל אצל דודוב את גרוסה המפלילה. פרטים נוספים על הפרשה ניתן למצוא בתחקיר שנעשה לתכנית מבט שני ששודרה ביום 12.3.2013 (ניתן לאחור: <https://www.youtube.com/watch?v=7VC-Psmg9e0>), וראו גם תחקיר תכנית המקור, המבוססת על ראיון עם אדם ששימש שנים רבות כמדובב פעיל של משטרת ישראל, ששודרה ביום 7.11.2019 (ניתן לאחור: <https://13news.co.il/item/> news/domestic/crime-law/hamakor-police-informant-931182). לתחקיר האחרון נתייחס בהרחבה בהמשך.

28. ע"פ 97/1520/07 **חדד נ' מדינת ישראל**, פ"ד נה(2) 337 (2000); ע"פ 4029/08 **פלוני נ' מדינת ישראל** (10.7.2012).

29. כותבות המאמר מעריכות כי תיעוד וידאו נעשה בחקירות רבות, אך דבר קיומו אינו מופיע ברשימות חומר החקירה והוא אינו מועבר לידיעת הסניגוריה - מתוך שקוליים של שמירה על חיסיון זהות המדובב. אין לנו מידע על ההנחיות המקצועיות המגדירות מתי פעולת התיעוד תעשה באמצעות וידאו ומתי יש להסתפק באודיו בלבד.

אוסרת על שימוש במדובב או סוכן סמוי אשר מופעל על ידי המשטרה מתוך מטרה לאסוף מידע מנחקר במקביל לחקירה המשטרית הגלויה. גישה משפטית זו הובילה להתפתחות פרקטיקה חקירתית, המכונה Jailhouse informants או Jailhouse snitches, במסגרתה נעזרים השלטונות בעצורים או באסירים הסוחרים במידע מפליל אודות תיק מתנהל או עבירות קודמות, שהם שמעו אגב שיחות במתקני הכליאה. גם פרקטיקה זו יוצרת תמריצים בעייתיים עבור כלואים המבקשים להפוך, תמורת תשלום כספי או טובות הנאה אחרות, למודיעים קבועים. כמוכר בתת הפרק על ייחודן ומעמדה של הודאות המדובבים, במקרים שונים התגלה שימוש בעייתי ומגמתי במדובבים אלו, ובספרות האקדמית הם נחשבים כגורם מרכזי בהרשעות שווא. בעייתיות ייחודית של שיטה זו היא שההודאות לכאורה לפני המדובבים, אשר במהותן אמורות להיות ספונטניות וללא הכוונה של המשטרה, אינן מתועדות באודיו או וידאו – ולכן התקיפה העיקרית של שיטה זו מתייחסת למהימנותם של מדובבים אלו.⁴⁰

בקנדה הוקמו בסוף שנות התשעים של המאה ה-20 שתי ועדות ציבוריות לחשיפת הגורמים שהובילו להרשעות שווא ועיוותים במקרים ספציפיים. בשנת 1997 פורסמו מסקנות ועדת קאופמן, בראשות שופט בית המשפט לערעורים בקנדה,⁴¹ ובשנת 2001 פורסם דוח לבחינת הרשעתו של Thomas Sophonow.⁴² שתי הוועדות התייחסו לשימוש במודיעים קבועים בבתי כלא, וקבעו כי מדובבים אלו פועלים ללא עכבות מוסריות, מתוך אינטרסים אישיים להקלה בעונשם או לטובות הנאה חומריות ולכן צריך לפתח כלים ייחודיים לבחינת מהימנות עדותם. ועדת סופנוב אף קבעה כי מדובבים ככלל מהווים עדים מטעים ובלתי מהימנים, וביקשה לצמצם עד מאוד את הנסיבות בהן ניתן יהיה להגיש את עדותם, למקרים בהם העדות מגלה מידע מוכחן ומאומת שלא היה ידוע לחוקרים. הומלץ שכל שיחה של החוקרים עם מדובב תתועד באודיו או וידאו, ושהתביעה תפעיל אמצעים שונים כדי לוודא שהמידע שהמדובב מספק לא הגיע אליו דרך התקשורת. כמו כן הומלץ להקים מאגר רישום מדובבים, בו יתועד המידע המפילל שיימסר על ידי המודיעים, תבחן איכות המידע שהועבר על ידם ויעשה מעקב מלא אחר מכלול טובות הנאה שקיבלו. לאחר אימוץ מסקנות הוועדה הוקם בקנדה מרשם מדובבים ונקבעו הנחיות תביעה המחייבות כי הגשת כתב אישום על בסיס עדות של מודיע בכלל תקבל אישור של מועצה מיוחדת שהוקמה לצורך בחינת אמינותם. כמו כן נקבע כי אם מדובר בעדות יחידה או עיקרית יידרש אישור מיוחד גם מהאחראי על המחלקה הפלילית במשרד התובע הכללי.⁴³

הגיש אותם לחשוד ולימד אותו להשתמש בהרואין, לעמוד על עצמת יחסי הכוח שנקמו בתא המעצר בין השניים ולא ניתן היה להוכיח את הפערים העצומים בין עדויות המדובב במשטרה ובבית המשפט לבין מה שהתרחש בתא המעצר.³⁰ אך בדרך כלל מסתפקים ההגנה ובתי המשפט בתייעוד אודיו, גם אם באיכות גרועה, ומשלימים את החסר בהתבסס על עדות המדובבים עצמם.

שימוש במדובבים - משפט משווה

המודעות הגוברת לבעייתיות בשימוש במדובבים והמתח בין שימוש זה לזכויות חשודים בחקירה הובילו לגישה מצמצמת מאוד בשיטת חקירה זו במדינות העולם המערבי. **בארצות הברית** נקבע כי הפעלת מדובב או סוכן לאחר תחילתה של החקירה הרשמית פוגעת בזכות היועצות עם עורך דין המעוגנת בתיקון השישי לחוקה,³¹ בין אם הנאשם שוחרר בערבות ובין אם הוא עצור.³² הלכה זו רוככה במידה מסוימת בהבחנה בין סוכן או מדובב אקטיבי לבין סוכן שרק מקשיב לדברים שאומר החשוד ולא יזום שיחה ביחס לחשוד או לאישומים.³³ עוד נקבע, שאין מניעה להציג לבית המשפט ראיה המבוססת על שיחה בין אסיר לבין שוטר סמוי או מדובב, במהלכה האסיר מתוודע על עבירה חדשה,³⁴ וזאת מתוך הצדקה שהסיטואציה המלחיצה והמאיימת המאפיינת חקירה משטרית פורמלית לא מתקיימת במצב זה.³⁵ עם זאת, בהחלטה בעניין *Fulminante* נקבע בדעת רוב, כי יש לפסול ראיה שהושגה על ידי מדובב בכלל בניין עבירה שטרם נחקר עליה, נוכח לחצים אקטיביים שהפעיל המדובב, ובהם הבטחה כי ידאג להגן עליו מפני אסירים אחרים תמורת הודאתו.³⁶

בקנדה קבעה הפסיקה שהפעלת מדובב במקביל לחקירה הגלויה פוגעת בזכות השתיקה של החשוד המוגנת בסעיף 7 לחוקה, ועל כן נאסרת כל פעולה יזומה של המשטרה לקבלת מידע מהחשוד, ללא קשר לזהות של הסוכן אותו מפעילה המשטרה או להיכרות קודמת בינו לבין החשוד. המבחן המנחה על פי הדין הקנדי הוא האם מדובר ביחמה של החוקרים כך שחילופי הדברים וההודאה בין החשוד לבין הסוכן לא היו נאמרים אלמלא המעורבות המשטרית.³⁷ החלטה ברוח הפסיקה הקנדית ניתנה בשנת 2003 **בבית הדין האירופי לזכויות אדם**, שם נקבע כי ההגנה מפני הפללה עצמית חכמת חכות השתיקה עומדות ביסוד התפיסה של הליך הוגן, ומשמשות את הנחקר לבחור באם רצונו לשתף פעולה עם המשטרה.³⁸ חופש בחירה זה נפגע כאשר השלטונות משתמשים בדרכי רמיה כדי להשיג מידע שהחשוד ביקש לא לחשוף במהלך החקירה הגלויה.³⁹

עינינו רואות כי בניגוד לנהוג בארץ, הפסיקה במדינות מערביות אחרות

30. ע"פ 2868/13 חייבטוב נ' מדינת ישראל (2.8.2018) (להלן: עניין חייבטוב).

31. *Massiah v. United States*, 377 U.S. 201 (1964).

32. *United States v. Henry*, 447 U.S. 264 (1980).

33. *Kuhlmann v. United States*, 477 U.S. 436 (1986).

34. *Illinois v. Perkins*, 496 U.S. 292 (1990).

35. לסקירה המעמיקה של התפתחות הפסיקה בארצות הברית ראו: Zimmerman (ה"ש 26 לעיל) וכן:

Elizabeth A. Ganong, *Involuntary Confessions and the Jailhouse Informant: An Examination of Arizona v. Fulminante*, 19 HASTINGS CONST.

LQ 911 (1991).

36. *Arizona v. Fulminante*, 499 U.S. 279 (1991).

37. *R. v. Herbert* [1990] 2 SCR 151; *R. v. Broyles*, [1991] 3 S.C.R. 595.

38. *Allan v. the United Kingdom (Application no. 48539/99)* 2003.38.

39. לקריאה מצמצמת יותר של החלטת בית הדין האירופי, אשר מבחינה בין מדובב אקטיבי ופאסיבי, ראו:

Susan Nash, *Surreptitious Interrogation and Notions of Fairness: Allan v United Kingdom*, 7(2) THE INTERNATIONAL JOURNAL OF EVIDENCE & PROOF 137 (2003).

40. חלק מכותבים נגד השימוש בפרקטיקה זו סבורים שתייעוד מוקלט של ההודאות עשוי לגבור על בעייתיות של ראיה זו ולהצדיק קבילותה בבית המשפט ראו Covey (ה"ש 18 לעיל).

41. לזוה הוועדה:

THE MINISTRY OF THE ATTORNEY GENERAL. REPORT OF THE KAUFMAN COMMISSION ON PROCEEDINGS INVOLVING GUY PAUL MORIN. Volume 1. Chapter 3,

Section C-D -Jailhouse Informants (2010, December 9), available at http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/morin/morin_ch3cd.pdf.

42. לזוה הוועדה:

THE INQUIRY REGARDING THOMAS SOPHONOW (2001), available at

<https://digitalcollection.gov.mb.ca/awweb/pdfopener?smd=1&did=12713&md=1>

למידע מפורט על פרשת סופנוב, ראו:

Richard J. Wolson & Aaron M. London, *The Structure, Operation, and Impact of Wrongful Conviction Inquiries: The Sophonow Inquiry as an Example of the Canadian Experience*, 52 *DRAKE L. REV.* 677 (2004).

43. להנחיות התביעה בפרובינציית אונטריו לעניין הסתמכות על In-Custody Informants:

<https://www.ontario.ca/document/crown-prosecution-manual/d-19-custody-informers>.

גם בארצות הברית החלו להתגבש בעשור האחרון רפורמות אשר מבקשות לצמצם את ההשפעה הבעייתית שבשימוש במודיעים בכלא.⁴⁴ בחלק ממחוזות השיפוט, דוגמת לוס אנג'לס, החלו לקיים מרשם מדובבים מסודר, בו נרשם מידע על העבר הפלילי של המדובב, היסטוריה של מידע שהציע לרשויות החקירה ומכלול טובות ההנאה שניתנו לו - ונקבעה חובה על רשויות התביעה להעביר את המידע להגנה ולבתי המשפט. בחלק מהמדינות, דוגמת אילינוי, נקבעו ערכאות שיפוטיות או מנהליות המבצעות בחינת מהימנות מוקדמת של המדובבים לפני הגשת כתב אישום המסתמך על עדותם.⁴⁵ גישה נוספת המתפתחת בארצות הברית היא הרחבת ודיק ההנחיות למושבעים וכן עידוד הבאת עדים מומחים שידגישו בעדותם את הבעייתיות בשימוש במדובבים.⁴⁶ באפריל 2018 פרסם ה-American Legislative Exchange Council עמדה התומכת באימוץ חקיקה שתחייב את התביעה לאסוף ולהעביר להגנה כל מידע על העבר הפלילי של המדובב, כולל אישומים שבוטלו או שונו, וכן על מכלול טובות ההנאה שקיבל המדובב בקשר לעדותו וזו לעדויות קודמות שמסר, וכל מידע על מקרים קודמים בהם המדובב שינה את עדותו או התאים אותה במהלך החקירה או המשפט.⁴⁷

התייחסות למדובבים במשפט הישראלי

נדמה כי פסק הדין הראשון שהניח תשתית משפטית לגיטימיות של השימוש במדובבים כשיטת חקירה הוא ההחלטה של השופט שמגר בעניין **בולוס**.⁴⁸ בפסק דין זה התוודה המערער בפני מדובב שהתחזה לאסיר ושהה עמו בתא, אך במהלך המשפט טען כי דבריו למדובב היו בגדר התרברבות ונאמרו מתוך חשש שהמדובב יפגע בו. בית המשפט העליון דחה את הערעור, בין היתר על סמך הטענה שהמשפט האנגלו-אמריקאי אינו שולל שימוש בסוכן סמוי וכי אין פסול בפעולת חקירה מסוג זה. לדבריו, "המודה מרצונו בביצוע עבירה תוך שיחה עם אחר, עושה כן על סיכנונו שלו, ואין לו זכות מוקנית לכך, שתוכן השיחה יישמר על-ידי בן-שיחו בסוד".⁴⁹ דברים אלו התקבלו בפסיקה הן ביחס ל'מדובב פאסיבי', אשר נמנע מפעולות ושיחות יזומות והתנהלותו מתמצה בהתחקות אחר צעדי החשוד והאזנה לו, והן ביחס ל'מדובב אקטיבי' הפועל באופן יזום ואקטיבי להוצאת מידע מן החשוד.⁵⁰ בהמשך, נקבע גם כי אין מניעה שיעשה שימוש במספר מדובבים הפועלים באופן מתואם, או שסוהרים ישתתפו בתחבולות ויעצימו בכך את המניפולציה המופעלת על החשוד.⁵¹

בשורה ארוכה של פסקי דין חזרו בתי המשפט בארץ על קביעות אלו, לפיהן אין פסול בהפעלת מדובבים ואין מדובר בתחבולה נפסדת הפוגעת בזכות השתיקה או בזכויות אחרות של חשודים, אלא באמצעי חקירה שנועד לתרום לחשיפתן של עבירות ולהעמדתם של עבריינים לדין. בצד זאת נקבע כי השימוש במדובבים הוא פעולת חקירה ככל פעולה אחרת, ולכן נוהגת לגבי ההבחנה הרגילה בין תחבולה חקירתית מותרת וכשרה לבין תחבולה נפסדת ואסורה, אשר עשויה להוביל לפסילת הודאה אם היא שוללת את הבחירה של הנחקר אם לסמוך הודאתו או פוגעת בשורת עשיית הצדק.⁵²

סדקים בגישת הפסיקה בנוגע להפעלת מדובבים בישראל

כאמור לעיל, עד לשנים האחרונות הייתה הביקורת על הפעלת המדובבים בחקירה מצומצמת ביותר. החלטה משמעותית וחשובה ראשונה, אשר החלה לכרסם בגישה זו של בתי המשפט ניתנה בשנת 2009 בעניינו של **אלום**. בפרשה זו פסל בית המשפט העליון הודאה שניתנה בפני מדובבים בקבעו שאלו שידלו את המערער לוותר על זכות השתיקה, לאחר שגרמו לו לפקפק בעצות שניתנו לו על ידי סניגורו. בפסק הדין נערכה הבחנה בין תוצרי תרגילי חקירה המבוצעים על-ידי חוקרים במסגרת חקירה גלויה ותוצרי שיחות בין עצורים 'אמיתיים' הכלואים בתא לבין תוצרי פעילותו של מדובב אקטיבי. בעוד שלא היה בתוצרי תרגילי החקירה ותוצרי השיחות התמימות כדי לפסול הודאת נחקר, הרי שבנסיבות דומות עלולה הודאת נחקר להיפסל מאחר שניתנה בפני מדובב אקטיבי.⁵³ צעד נוסף בכיוון זה עשה כבוד השופט דציגר כאשר מתח ביקורת על אופן התגמול של המדובבים ועל הנוהג לתת תמריץ כספי של אלפי שקלים תמורת השגת הודאה מפלילה.⁵⁴ בשנתיים האחרונות ניתן לראות הצטברות של החלטות בהן מתחו בתי המשפט ביקורת קשה בכל הנוגע לאופן הפעלתם של מדובבים - ביקורת המכוננת הן נגד התנהלותם של המדובבים בעת ביצוע פעולות הדיבוב והן נגד התנהלות רשויות החקירה שאינן ערות לחשש מפני זיהום חקירות ופועלות באופן הפוגע בזכויות הנחקרים. בפרשת **אלישע חייבטוב** זוכה המערער מעבירת רצח לאחר שבית המשפט העליון פסל את הודאתו בפני המדובב בשל פגמים מהותיים בארבעה מישורים הקשורים לאופן פעולתו של המדובב.⁵⁵ א. החוקרים לא קיימו תיעוד לגבי תדרכים שנעשו למדובב, הנחיות שקיבל והיקף הפרטים שנמסרו לו, דבר המעלה חשש לזיהום החקירה; ב. נחצה קו אדום בשל שימוש בסמים שנעשה בתא המערער שעה שגורמי החקירה היו מודעים לכך; ג. הבטחות שווא של המדובב שהוא ידאג לייצוג פרטי של המערער והטעייתו לגבי זכויותיו המשפטיות; ד. טובות הנאה שהובטחו וניתנו למדובב, ללא תיעוד, שהעלו חשש שקיים קשר בין התגמול שניתן למדובב לבין השגת הודאת המערער.⁵⁶ כשנה לאחר הזיכוי בעניין **חייבטוב**, ותוך התייחסות לדברים שנקבעו שם, זיכה בית המשפט המחוזי בירושלים את **סלומון רדאי** מעבירת רצח תוך שהוא מעביר ביקורת חריפה על אופן הפעלת המדובב. מר רדאי הואשם ברצח שהתרחש בשנת 2003, אולם כתב האישום הוגש בשנת 2014 לאחר שבשנים 2009 ו-2014 הופעל כנגדו סוכן משטרה, עבריין מורשע שחתם על הסכם הפעלה עם המשטרה במסגרתו יקבל, בנוסף לתשלום עבור עבודתו, גם 35,000 ש"ח תמורת חילוץ הודאה מהחשוד. בית המשפט קבע כי שיטת הפעלה של הסוכן, הדומה לשיטות הפעולה בה השתמש המדובב כנגד אלישע חייבטוב, ובכלל זה הצגתו כעבריין בכיר רב עוצמה, גיוס החשוד לארגון הפשע שלו, שידול החשוד באמצעות סמים ותמריצים כספיים וכן תמורה כספית שקיבל הסוכן עבור חילוץ ההודאה - מעלים חשש ממשי להודאת שווא בשל יחסי התלות שנוצרו בין הנאשם לבין הסוכן. בסוף החלטתו פנה בית המשפט לרשויות התביעה באמירה נוקבת הקוראת לבחינה ורפורמה באופן ניהול החקירה.⁵⁷

44. סקירה כללית של ההמלצות וההתפתחויות המשפטיות במדינות שונות ניתן למצוא ב: THE JUSTICE PROJECT, INCUSTODY INFORMANT TESTIMONY: A POLICY REVIEW (2007).

45. התייחסות מרחיבה להמלצה זו ניתן למצוא בכתיבה מגוונת מהעשור האחרון: Roth (ה"ש 14 לעיל); Sandra G. Thompson, *Judicial Gatekeeping of police generated Witness Testimony*, 102 J. CRIM. L. & CRIMINOLOGY 329 (2012).

46. לסקירה ביקורתית על שימוש במדובבים בכלא ועל הרפורמות המתפתחות בארצות הברית ראו Bate et al (ה"ש 26 לעיל) וכן: <https://theappeal.org/the-shadowy-world-of-jailhouse-informants-an-explainer>.

47. <https://www.alec.org/model-policy/jailhouse-informant-regulations-2>.

48. ע"פ 476/79 **בולוס נ' מדינת ישראל** (1980). פ"ד לה(1) 785.

49. שם, בפסקה 6, וראו ע"פ 533/82 **זכאי נ' מדינת ישראל**, פ"ד לה(3) 57 (1984).

50. ע"פ 378/03 **פלוני נ' מדינת ישראל** (2005); ע"פ 5956/08 **אל עוקה נ' מדינת ישראל** (2011); על ההבחנה בין מדובב אקטיבי ומדובב פאסיבי ראו ניר פלסר "תיחום גבולות השימוש במדובבים משטרהיים סמויים לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" **מאזני משפט** 439 (תשס"ה).

51. ע"פ 4138/15 **מירז נ' מדינת ישראל** (2017).

52. ע"פ 846/10 **בדוי נ' מדינת ישראל** (2014); ע"פ 6021/11 **יוסף נ' מדינת ישראל** (2014); ע"פ 8743/09 **מנקין נ' מדינת ישראל** (2013); ע"פ 2642/10 **איסאקוב נ' מדינת ישראל** (2011).

53. עניין **אלום** (לעיל ה"ש 1), סעיף 7 לפסק הדין של כבוד השופטת חיות.

54. ע"פ 4029/08 **פלוני נ' מדינת ישראל** (2012).

55. עניין **חייבטוב**, (לעיל ה"ש 30).

56. שם, פסקה 105 לפסק דינו של השופט שהם.

57. תפ"ח (י-14) 20705-07-14 **מדינת ישראל נ' רדאי** (2018).

השלמת התמונה חשוב להזכיר שתי החלטות נוספות המגלות גם הן חשש שמוטיבציית יתר של מדובבים עלולה להוביל לבידוד ראיות ולהרשעות שווא: החלטה ראשונה ניתנה על ידי נציב תלונות הציבור על מייצגי המדינה בערכאות, והחלטה שנייה היא של פרקליטות המדינה עת קיבלה בקשה למשפט חוזר, אשר הוגשה נוכח ראיות המלמדות שהרשעת המבקש מסתמכת על שיקרי מדובב. בעניין הראשון התייחס הנציב לתלונה שהתמקדה בהתנהלות הפרקליטות במהלך המשפט בסופו זוכה נאשם מעבירות שוד. עדות מרכזית במשפט הייתה של מדובב, שטען שהנאשם הודה בפניו באמצעות תנועות ידיים מפלילות. במהלך המשפט התברר שבמשך הזמן הרלוונטי היו שוטרים שתצפתו באופן ישיר על התא שבו בוצע הדיבוב וכי איש מהם לא הבחין ב'שיחת פנטומימה' לה טען המדובב. החלטת הנציב מותחת ביקורת על התנהלות הפרקליטות שהסתירה באמצעות תעודת חיסיון מידע מהותי וחיוני זה, אשר נחשף בדרך מקרה במהלך המשפט. פגם נוסף בהתנהלות הפרקליטות מצא הנציב בכך שהפרקליטות הצהירה בבית המשפט כי בתיקים קודמים בהם המדובב העיד לא נקבעו קביעות על מהימנותו על אף שבהליך קודם נקבע שהמדובב לא דייק בעדותו. מהחלטת הנציב עולה שהמידע השגוי אודות העדר קביעות מהימנות ביחס למדובב הועבר לפרקליטות על ידי גורמי משטרה האחראים על הפעלת המדובבים.⁵⁸ ההחלטה השנייה היא החלטת פרקליטות המדינה להסכים לקבלת בקשה למשפט חוזר, אשר הוגשה נוכח ראיות המלמדות על שיקרי מדובב שהובילו להרשעת המבקש במסגרת. מדובר בהרשעה ברצח משנת 2008, אשר התבססה, בין היתר, על עדות מדובבים לפיה המבקש הודה בפניהם ואף מסר להם פרטים מוכמנים. כבר במהלך המשפט טען המבקש שהמדובבים קיבלו את הפרטים המוכמנים מידי החוקר שתדרך אותם עובר לכניסתם לתא, אך טענתו נדחתה. בשנת 2015 התגלה תיעוד של השיחות בין המדובבים לבין המבקש כאשר בבקשה למשפט חוזר נטען כי התיעוד מלמד על כך שהפרטים המוכמנים לכאורה נמסרו למבקש מפי המדובב ומחשודים אחרים שהיו בתא. לאחר שהוגשה הבקשה למשפט חוזר, הסכימה המדינה כי הראיות החדשות שהתגלו מבססות עילה לקיים משפט חוזר.⁵⁹

הצורך ברפורמה מקיפה

עיון במקבץ ההחלטות שהתקבלו בשנתיים האחרונות שופך אור על שיטות החקירה שמפעילה המשטרה באמצעות מדובבים, הכוללות הפעלת מניפולציות מורכבות, חשיפת החשודים לאנשים המתחזים לגורמים עבריינים כבדים והפעלת מערך לחצים המזונים, מחד גיסא, מאיומים או ביזוי של החשוד ומאידך גיסא, מלקיחת חסות על החשוד, יצירת קירבה והדחתו להצטרף לעולם העברייני שהמדובב שולט בו לכאורה. הפער בין פעולות אלו, הרווחות בישראל, לבין הסטנדרט שנקבע במדינות כמו קנדה, ארצות הברית, אנגליה ובית הדין האירופי לזכויות אדם, הוא אדיר - ומבליט את הצורך לקיים דיון משפטי מקצועי ומעמיק לגבי גבולות השימוש במניפולציות מסוג זה, במיוחד לאור הידע המצטבר ביחס לחשש מפני הודאות שווא. קריאת הנחיות פרקליט המדינה לעניין דיבוב במסגרת חקירה סמויה מלמדת כי לנגד עיני הפרקליטות עמדה דמות של מדובב פסיבי, המקיים שילוח חברית עם החשוד. ואולם, הנחיות אלה אינן מתמודדות עם מצבים של פעולות אקטיביות שעושים מדובבים בתיקים רבים במטרה להפעיל מניפולציות שיובילו להודאת חשודים. גם עורך המוטיבציה שעלול להיות למדובבים מקצועיים, אשר נהנים הן מגמול כספי והן מעצם העמקת הקשרים עם גורמי משטרה, והחשש שהרצון המשותף של המדובבים והחוקרים לפענח תיקים חמורים יביאו לעיגול פינות, אינם באים לידי ביטוי בהנחיות.

לקח נוסף מהחלטות בתי המשפט שהצגנו לעיל מתייחס לכשלים נרחבים באופן הפעלת המדובבים בישראל. במהלך הדיון בבית המשפט העליון בעניין **חייבטוב**, בעקבות שאלות של בית המשפט, הצהירה פרקליטות המדינה כי

זיכוי חשוב נוסף ניתן בתחילת שנת 2019 בבית משפט מחוזי בצרת, בעניינו של קטין אשר קשר עצמו לביצוע רצח בפני שני מדובבים בגירים שהתחזו לעבריינים. בחקירה זו החלה הפעלת המדובבים כחלק מחקירה סמויה, ולפני שהקטין הוזר ונחקר בגין החשדות החמורים נגדו. המדובבים, שני חוקרי משטרה בעלי מראה מאיים, פנו לקטין מספר פעמים, הציגו עצמם כעבריינים שהמנוח היה חייב להם כסף ודרשו ממנו לכסות את החוב. במהלך שיחות אלו קשר עצמו הקטין לעבירה באומרו כי "הייתה טעות בזיהוי". בהמשך, לאחר שהקטין נעצר ושמר על זכות השתיקה, הוא הועבר לתא מעצר שם שהו שני מדובבים בגירים, אשר עשו שימוש באיומים ובהשפלת הקטין שהודה בפניהם. בית המשפט קיבל את טענות ההגנה ביחס לדיבוב הראשון וקבע כי המדובבים הובילו את הקטין להאמין כי חייו בסכנה תוך פגיעה בזכויותיו להליך הוגן. בנוסף נקבע כי היה ראוי לתעד את המפגש בין המדובבים לבין הקטין בתיעוד וידאו, על מנת לאפשר לבית המשפט לאמוד את האווירה בה התקיים המפגש ולבחון את מידת האיום שהקטין היה עשוי לחוש במפגש מסוג זה. באשר לדיבוב השני, בית המשפט סבר כי בחירתו של הקטין להודות לא באה מרצונו החופשי, וכי במהלך הדיבוב ננקטו אבות הפסול, הכוללים איומים, חקירה סוגסטיבית והשפלה של הקטין. לאור קביעות בדבר האווירה ששררה בתא המעצר במהלך הדיבוב, נקבע כי התנהלות המדובבים פגעה בזכות השתיקה של הקטין, בזכותו להימנע מהפלה עצמית ובזכותו להגן הוגן. גם ביחס לדיבוב השני נקבע, כי העובדה שלא נעשה תיעוד חזותי למהלך הדיבוב פוגעת במהימנות הראיה.⁵⁸

בפרשה אחרת נפסלו הודאות של קטין שנחשד בביצוע עבירות על רקע לאומני ונחקר על ידי השב"כ. הקטין שמר על זכות השתיקה במהלך החקירה, ובשלב מסוים הועבר למתקן כליאה מאולתר, שם הוכנס לתא מעצר בו שהה במשך ארבעה ימים עם ארבעה מדובבים בגירים - שוטרים שהציגו עצמם כעבריינים כבדים. במשך מספר ימים נקטו המדובבים באמצעים להפעלת לחצים כבדים על הקטין באמצעות איומים ויצירת אווירה אלימה בתא המעצר. בית המשפט פסל את הודאתו בפני המדובבים בקבעו כי אלו פעלו בשיטת חקירה בלתי הוגנת שנועדה לשבור את רוחו של הקטין וליצור אצלו לחץ נפשי הוגן. גם הודאתו המאוחרת של הקטין בפני החוקרים נפסלה, בקביעה כי מדובר בהמשך ישיר להודאתו בפני המדובבים.⁵⁹

כברת דרך נוספת נעשתה עת התיר בית המשפט המחוזי מרכז פרסומה של הנחית פרקליט המדינה בנוגע להפעלת מדובבים בחקירה סמויה, זאת על אף התנגדות נחרצת של המדינה. בפרשה זו נעשתה פעולת הדיבוב במהלך שהותם של החשודים בכלא צבאי ומבלי שהם הוזהרו תחילה או ניתנה להם ההזדמנות לממש את זכויותיהם המשפטיות. עצם קיומן של הנחיות כתובות עלה במהלך חקירתו הנגדית של אחד מבכירי החוקרים. על אף הוצאת תעודת חיסיון הורה בית המשפט המחוזי על העברת הנחיות פרקליט המדינה ונהלי המשטרה ביחס לאופן הפעלת המדובבים בחקירה זו (למעט חלקים שנמחקו) לידי הסניגוריה, לאחר שקבע כי מדובר במסמכים החיוניים להגנת הנאשמים. על מנת לא לפגוע בחיסיון המסמכים הודיעה המדינה כי היא מבקשת לחזור בה מהאישומים, ובית המשפט הורה על זיכויים. המדינה הגישה רעור שהתמקד בהכרעת בית המשפט קמא בהסרת החיסיון על מנת שניתן יהיה לחדש את ההליכים נגד הנאשמים. בית המשפט העליון קיבל את רעור המדינה בחלקו, תוך שהוא מבחין בין הנחיות פרקליט המדינה לבין הנוהל המשטרתי שגובש על בסיס הנחיות אלו. נקבע כי הנחיות פרקליט המדינה דנות בסוגיות נורמטיביות, ולכן, ככלל, הן צריכות להיות גליונות לעיני ההגנה. אשר לנוהל המשטרתי, נקבע כי הוא מתמקד באופן ביצוע פעולת הדיבוב, עניין שהוא מבצעי מובהק, שאין בו כדי לסייע להגנת הנאשמים.⁶⁰ נוכח מתווה זה, חודשו ההליכים נגד הנאשמים והדיון בדבר פרסומה של הנחיה זו לכלל הציבור הוחזר לבית המשפט המחוזי אשר הורה, ביום 1.9.19, על פרסומה.⁶¹

58. תפ"ח (נצ') 44182-03-16 מדינת ישראל נ' פלוני (11.2.2019).

59. ת"פ (מר) 893-01-16 מדינת ישראל נ' פלוני (1.1.19).

60. ע"פ 7984/18 מדינת ישראל נ' פלוני (19.2.2019).

61. תפ"ח (מר) 24139-09-17 מדינת ישראל נ' גולובקו (1.9.2019) (להלן: עניין גולובקו).

62. החלטה 75/18 של נציבות תלונות הציבור על מייצגי המדינה בערכאות "פנמים חמורים בהתנהלות הפרקליטות בניהול תיק פלילי בית המשפט המחוזי" (29.10.2018).

63. מ"ח 1689/17 גואטה נ' מדינת ישראל (בקשה לקיום משפט חוזר בהסכת המדינה מיום 17.2.2019).

המעמקים את המוטיבציה של המדובבים.

אך אין די בהנחיות אלו, ודי במעט הידוע על אופן הפעלת המדובבים כדי להראות שהן בעייתיות הן במישור של יישומן והן בהיעדר התייחסות לצורך לתייעוד מלא ומהימן של הקשר בין המדובבים לבין החוקרים ופעולות החקירה שנעשות על ידי המדובבים: ראשית, צבר ההחלטות מהשנתיים האחרונות מלמד שהמשטרה אינה מקפידה על מימוש הכללים המקצועיים המתוארים בהנחיות, הן מבחינת טובות ההנאה המובטחות למדובבים והן מבחינת הקשר בינם לבין החוקרים בתיק. לפני מספר חודשים אף פורסם תחקיר בתוכנית "המקור", אשר מעמיק את החשש שהנחיות המשטרה אינן מיושמות בפועל.⁶⁴ בתחקיר, אשר התבסס על ראיון עם אדם ששימש במשך שנים מדובב בתיקים רבים, עלתה תמונה מטרידה לפיה חוליית הדיבוב הארצית וחוקרי המשטרה חורגים באופן בוטה וכדבר שבשגרה מהנהלים להפעלת מדובבים, תוך שהחוקרים והמדובבים פועלים בשיתוף פעולה להסתרת העובדות מבית המשפט. לדברי המדובב שהשתתף בתחקיר קיים תעריף ברור של תשלום עבור הצלחה לגבות הודאה כפונקציה של חומרת העבירה, חציו משולם מיד לאחר החקירה וחציו לאחר העדות בבית המשפט או לאחר הרשעת הנאשם. סכום התשלום המלא אינו מדווח וניתן במזומן באופן המקשה להתחקות אחריו. עוד טען המדובב כי בדיעת מפעיליו נהג לשקר בבית המשפט כאשר נשאל בדבר קבלת תשלום נוסף בגין גביית הודאה. בנוסף, המדובב העיד ואף הובאו בתחקיר הקלטות המחזקות את דבריו, כי לא אחת הוא מגויס לחקירות ישירות על-ידי אנשי צוות החקירה אשר גם מתדרכים אותו ולעיתים אף העבירו לו פרטים מוכמנים במהלך שיחותיהם. כל זאת בניגוד לנהלים וכמובן ללא תיעוד מסודר.⁶⁶

שנית, בהנחיות המשטרה כפי שפורסמו על ידי בית המשפט העליון, אין ביטוי לחובת התייעוד של מכלול הפעולות של המדובבים בתיקים בהם הם פועלים, במטרה לאפשר פיקוח ממשי על התנהלותם. תחקיר המקור מספק דוגמה מטרידה בהקשר זה, כאשר המדובב מסביר כי במקרים בהם הקלטת השיחות בינו לבין החשוד אינה ברורה, הוא נקרא על ידי צוות החקירה לתמלל בעצמו את השיחות. פרקטיקה זו, ככל שהיא קיימת, היא פסולה בשים לב לכך שהיא מאפשרת למדובב, שיש לו אינטרס ברור בתוצרי הדיבוב, להוסיף מידע ולבצע שינויים מגמתיים בתמלול. לא די בכך שהשלמת התמלול על ידי המדובב עשויה לעלות כדי שיבוש חקירה, השלמות כאלו לא תועדו בחומר החקירה ואיש מאנשי המשפט לא ידע כי חלקים בתמלול, אשר נחזה להיות מסמך שהוכן על ידי מתמלל נטול פניות, נעשו על ידי המדובב עצמו. על מנת לאפשר לבתי המשפט לבצע פיקוח אפקטיבי ומלא על אופן הפעלת מדובבים בהתאם להנחיות לא די בתיעוד בכתב של המידע המועבר למדובב, אלא יש להנחות כי ייערך תיעוד וידאו של תדרוך המדובב על ידי המפעיל וכן של כל אינטראקציה בין המדובב לבין צוות החקירה בתיק. ככל שהפעלת המדובבים נעשית באמצעות מניפולציות מורכבות יותר, כך גדל החשש שיועברו למדובבים פרטים על החקירה ופרטים מוכמנים, אשר עלולים להתגבש, בטעות או בשל מוטיבציה עודפת של המדובב, לראיה בעלת משקל מפליל. בנוסף, קיימת חשיבות גדולה לתעד בווידיאו כל אינטראקציה בין המדובב לבין החשוד משום שרק תיעוד כזה עשוי להבטיח שמדובבים, שהם בדרך כלל 'שחקנים חוזרים' ובעלי מוטיבציה יתרה למניפולציות, לא יוכלו לשקר ביחס לאופי המפגש בינם לבין החשוד ולתכנים שנאמרים או מסומנים בו.

המלצות להעמקת הרפורמה באשר להפעלת מדובבים ומניעת הרשעות שווא

מקבץ ההחלטות שפורט במאמר זה מלמד כי שיטות החקירה בהן נעשה שימוש במדובבים התרחבו במהלך השנים, הן מבחינת עוצמת המניפולציות המופעלות על חשודים במקביל לחקירה הגלויה, והן מבחינת שימוש בכלי זה גם לפני תחילתה של חקירה רשמית או שנים לאחר שזו

החל משנת 2009 נעשה שינוי באופן בו מופעלים מדובבים במשטרת ישראל. בפסק דינו סוקר כבוד השופט שהם בהרחבה את השאלות שבית המשפט הפנה לפרקליטות ואת תגובת הפרקליטות לשאלות אלו. סקירה זו מאפשרת הצצה פומבית ראשונה לעקרונות המנחים את המשטרה במהלך הפעלת המדובבים. בשל חשיבותם נביא ציטוט מלא של פסק הדין בנקודה זו: "במענה לשאלה השלישית, נמסר כי מאז שנת 2006, מועד בו התנהלה החקירה, ננקטו אמצעים רבים כדי לוודא 'שהפעלת המדובבים תתבצע בצורה מסודרת עם מינימום תקלות, ומתוך קשב רב לפסיקת בית המשפט בנכבד'. לגבי השינויים, העיד בבית המשפט המחוזי קצין המדובבים הראשי דאז, ובשיחה עם קצין המדובבים הראשי הנוכחי, רפ"ק משה עמר, עלו הדברים הבאים, שיובאו כשלושונים:

1. בשנת 2009 הוקמה חוליית דיבוב ארצית במטה הארצי עם קצין דיבוב ארצי וקציני דיבוב מחוזיים הכפופים אליו, ולא ליחידות החוקרות.
  2. הפעלת מדובב מתבצעת בהתאם לנוהל (סודי) כתוב המתעדכן מעת לעת, עד היום התעדכן שלוש פעמים. הנוהל נכתב ומתעדכן תוך התייעצות צמודה עם הפרקליטות ועובר את אישור הייעוץ המשפטי של המשטרה.
  3. ישנה רפרנטיות ארצית מהפרקליטות לעניין דיבוב, אתה מתייעצת המשטרה, ואשר דואגת לעדכן את המשטרה אודות פסיקות חדשות של בית המשפט הנכבד.
  4. נקבעו כללים מחמירים באשר לגיוס מדובבים, בין היתר נאסר להשתמש בנרקומנים או באנשים שהורשעו בעבירות מרמה וכדומה.
  5. הקצאת מדובב לחקירה נעשית על ידי חוליית הדיבוב ולא על ידי היחידה החוקרת.
  6. החוזה עם המדובב מתנה את התגמול בעבודה ולא בהבאת ראיות מפלילות והתגמול מוגבל לגמול כספי בלבד.
  7. המדובב מבודד מצוות החקירה ואין מגע ישיר ביניהם - תדרוך המדובב נעשה על ידי קצין הדיבוב המחוזי ולא על ידי צוות החקירה, גביית הודעות מהמדובב נעשית על ידי שוטר שאיננו חלק מצוות החקירה.
  8. תדרוך המדובב נעשה בהתאם לטופס מובנה כתוב שהוא חלק מחומר החקירה הגלוי ומועבר להגנה.
  9. החוזה עם המדובב קובע שורה של איסורים ותנאים עליהם מתחייב וחותרם המדובב. החוזה כולל, בין היתר, איסורים מפורשים על שימוש בסמים במהלך הדיבוב והתערבות בתחום של הייעוץ המשפטי, כולל השפעה בעניין בחירת עו"ד או במתן עצה משפטית.
- [...]
10. במקרה ונודע על שימוש בסמים במהלך דיבוב אזי מופסקת פעילות הדיבוב והעסקת המדובב.
  11. אחת לשנה עורך קצין מדובבים ארצי בחינה של כלל המדובבים ומתקבלת החלטה על המשך עבודה, הקפאה זמנית או הפסקת עבודה ביחס לכל מדובב."

ככל הידוע לנו זו הפעם הראשונה בה מוצג סטנדרט להפעלת מדובב, לאורו יכולים סניגורים ובתי המשפט לבחון אם פעולת הדיבוב בתיק כזה או אחר נעשתה באופן מקצועי ובהתאם לכללים. ברי כי חלק מהשינויים המתוארים הם חשובים ועשויים, אם אכן ייושמו, לצמצם ולמנוע מכלול בעיות המלוות את השימוש במדובבים, כמו הפעלת מדובבים מכורים לסמים או בעלי רקורד של בידי ראיות ומתן עדויות שקריות; זיהום החקירה באמצעות העברת מידע מוכמן למדובב או יידועו בדבר היגדים מסוימים שצוות החקירה מצפה שהחשוד יגיד; יצירת תיאום ושיתוף פעולה בין צוות החקירה לבין המדובבים במניפולציות בעייתיות ובהמשך במאמץ להסתירן מעיני הסניגוריה ובית המשפט; שימוש בסמים; ומתן תמריצים וטובות ההנאה

64. עניין **חייטוב** (לעיל ה"ש 30), פסקה 179 לפסק דינו של השופט שהם.

65. תחקיר "המדובב חושף הכול" של העיתונאי חיים ריבלין, שודר בתוכנית המקור בערוץ 13 ביום 7.11.2019 (ניתן לאחזור באתר חדשות 13 <https://13news.co.il/item/> news/domestic/crime-law/hamakor-police-informant-931182).

66. ביום 12.1.2020 שלח הסניגור הציבורי הארצי מכתב ליועץ המשפטי לממשלה ובו דרישה לפתוח בחקירה פלילית ביחס להתנהלות יחידת המדובבים והחוקרים, וכן לעדכן את נוהל הפעלת המדובבים ולפרסמו.

ב. פעולות לצמצום מארג האינטרסים בין החוקרים למדובבים - התייחסו בהרחבה לצורך לקבוע כללים ברורים לתיעדוד של כלל פעולות החקירה, אך מעבר לכך קיימת חשיבות באימוץ הכללים המתפתחים בארצות הברית ובקנדה להעברת מידע מלא על המדובב לידיעת סניגורים ובתי המשפט. במסגרת כללים אלו יש לחייב את המשטרה לרכז מידע על היקף העבודה של כל אחד מהמדובבים עמם היא עובדת ולהעבירו לידיעת ההגנה ובתי המשפט. המידע הנדרש צריך להתייחס למשך הזמן בו הם עובדים עם המשטרה ועבירות פליליות שביצעו לפני תקופה זו ובמהלכה (גם אם הוחלט לא לחקור אותם או לא להעמידם לדין), מספר הפעמים בהם נעשה שימוש בשירותיו של המדובב בעבר ועוד. כמו כן יש לאסוף מידע מלא על מכלול טובות ההנאה שקיבל המדובב במהלך תקופת עבודתו עם המשטרה, בין אם כספיות ובין אם טובות אחרות, בכלל זה להתייחס גם לכספים ולטובות הנאה אשר ניתנו ללא קשר לתיק מסוים. במישור אחר, ראוי כי המשטרה תידרש לאסוף מידע על בעיות שעלו בגרסאות שמסרו המדובבים במהלך פעולתם (גם ביחס לתיקי חקירות אשר בסופו של דבר לא הניבו כתבי אישום) או בעדותם בבתי המשפט, וכן קביעות של בתי המשפט ביחס למהימנותם. העברת המידע תחייב את המשטרה לשקיפות מלאה ביחס להפעלת המדובב ותאפשר למערכת המשפט לבדוק את מהימנות המדובבים ואת שיטות העבודה שהם מסגלים לעצמם.

ג. רשת ביטחון נוספת להגנה מפני הרשעות שווא המבוססות על עדות מדובב צריכה להימצא במשקל שבית המשפט יהיה מוסמך לתת להודאות אלו. נדרשים כללים משפטיים שיבחינו באופן ברור בין נכונות של חשוד להודות ולקשור עצמו לביצוע העבירה לבין תוכנה של ההודאה. אפשר שהנכונות להודות היא תוצר של המצב הנפשי של חשודים, תגובה למניפולציות של המדובב או ללחצי החקירה. המחקרים הרבים על החשש מפני הודאות שווא צריכים להוביל למסקנה שעצם הנכונות של חשוד לקשור עצמו לעבירה אין בה כדי לשמש ראיה עצמאית להרשעה. רק תוכן ההודאה, המידיה שבה היא מתאימה לעובדות האירוע והאפשרויות שהיא פותחת לקידום החקירה יכולים להיות ראיה עצמאית ללמד על אשמתו של הנאשם. מאכן שראוי לאמץ כלל משפטי שלפיו יהיה אפשר לייחס משקל עצמאי ממשי להודאת חוץ של נאשם רק כאשר ההודאה מגלה פרטים שלא היו ידועים לחוקרים אך בדיעבד אומתו על ידם.⁶⁷ כמבחן משלים נדרש לפתח כלל משפטי שקבע שאין לתת משקל עצמאי מכריע להודאת חוץ שניתנו בפני מדובבים, ואין לבסס הרשעה אשר אבן יסוד בה, לעתים הראיה היחידה או המרכזית, היא הודאת חוץ כה בעייתית מטבעה. אשר להודאת חוץ לפני מדובב אשר אינה כוללת פרטים מוכמנים חדשים שיש בהם כדי לקדם את החקירה, יש לאמץ את גישתם של הלפרט וסנג'רו ולראות בה ראיית סיוע או ראייה מאמתת שבכוחה רק להשלים ראיות עצמאיות אחרות.⁶⁸

לכאורה הסתיימה. דמות המדובב, היושב בתא המעצר ויוזם שיחה עם החשוד, אשר עמדה לנגד עיני בית המשפט עת אישר לראשונה שימוש בשיטת חקירה זו, הוחלפה במניפולציות אינטנסיביות ומאיימות. שיטה פסולה זו מלווה כחוט השני כמעט את כל תרגילי החקירה שנפסלו על ידי בתי המשפט, ואשר הובילו בסופו של דבר לזיכוי הנאשמים. נדמה כי מעטה הסודיות האופף את דרכי הפעלת המדובבים הוא אחת הסיבות בנין בתי המשפט לא התוו גבולות נורמטיביים ברורים לתחבולת חקירה זו ואפשרו פיתוח של שיטות חקירה שהפכו לפוגעניות ודורסניות יותר ויותר - לעיתים תוך הפרה שיטתית של הנהלים הקיימים. בשתי החלטות (בעניין **חייבטוב** ובעניין **גולובקו**), צעדו בתי המשפט צעד חשוב בדרך לחשיפת הנחיות הפעלת המדובבים, אך יש לשנות את התפיסה המשפטית הכללית, הן של רשויות החקירה והפרקליטות והן של בתי המשפט, במטרה להאיר ככל האפשר את מרחבי החקירה הללו. לטעמנו, צעד ראשון בדרך לקיום דיון מקצועי מעמיק בכללים המשפטיים המאפשרים הפעלת מדובבים הוא פרסום כלל הנחיות המתייחסות למסגרת הנורמטיבית ולתפיסות המקצועיות העומדות בבסיס ההפעלה. רק כך ניתן יהיה לקיים דיון ציבורי ומשפטי רציני ולקבוע גבולות לשימוש בשיטת חקירה זו, אשר יאזנו בין אינטרסים ציבוריים לחשיפת עבריינים והעמדתם לדין לבין הגנה על הליך משפטי הוגן, וחששות להודאות שווא ולעיוותי דין.

לצד יצירת שקיפות רבה יותר ביחס לאופן הפעלת המדובבים, נראה כי יש לקיים דיון בשלושה מישורים: האחד, על עצם השימוש הנרחב במדובבים והפגיעה הגלומה בו בזכויות חוקתיות של חשודים; השני, על אופן הפעלת המדובבים על ידי המשטרה תוך מודעות למארג האינטרסים המורכב הקיים בהקשר זה; והשלישי, על יצירת איוזנים ובטוחות כדי למנוע עיוותי דין נוכח השימוש במדובבים שהם עבריינים.⁶⁹ להלן הצעותינו בהקשר זה:

א. מבחנים משפטיים לשימוש במדובבים כחלק מתרגילי החקירה - מלבד הקושי המשפטי הנוגע לפגיעה בזכויות חוקתיות, השימוש בשיטות חקירה אלו מעורר חשש ממשי לגביית הודאות שווא מחשודים, הנתונים למניפולציות מורכבות ואינם מודעים למשמעות המשפטית של דבריהם למדובבים. במסגרת האיוזן שיש לערוך בין הצורך לנהל חקירה אפקטיבית לבין שמירה על זכויות הנחקרים ראוי לדעתנו לאמץ את הסטנדרט האירופי והקנדי, לפיו לגורמי החקירה אסור ליזום פעולות לצורך קבלת מידע מחשוד במסגרת חקירה גלויה. דרך חקירה זו תפחית את המניפולציות המופעלות על חשודים המבקשים להימנע מהפללה עצמית ואת החשש מפני הודאות שווא. לכל הפחות יש לשוב להבחנה בין דיבוב פסיבי לדיבוב אקטיבי ולקבוע כללים ברורים למידה בה ניתן להשתמש במדובבים כדי לייצר מניפולציות שכל מטרתן לגרום לחשוד למסור גרסה מפלילה.

הבהרה:

לקהל הקוראים שלום רב,
ברצוננו להפנות את תשומת לבכם לשיבוש שחל במאמרה של מרים גור אריה "מה בין 'סינרגיה בין מוח לבין תנועות גוף' לבין 'כוננה', ומתי רצח אינו משקף 'דרגת אשמה חמורה במיוחד': בעקבות ע"פ 2418/17 קוטינה נ' מדינת ישראל, ע"פ 3308/17 וחידי נ' מדינת ישראל", אשר פורסם בגיליון **הסניגור מס' 276**.
השיבוש נוגע למספור הערות השוליים שבטקסט עצמו, ובא לידי ביטוי בכך שאין התאמה בין מספור הערות השוליים שבטקסט לבין המספור השוטף של הערות השוליים שבתחתית העמוד. כך למשל, הערת השוליים המופיעה בטקסט כהערה מספר 1 מפנה, למעשה, להערה מספר 3, ההערה הממוספרת בטקסט כהערה מספר 9 מפנה, למעשה, להערה מספר 11. לאורך כל המאמר, מספור הערות השוליים מקדים את מספור הערות השוליים שבטקסט עצמו.
את המאמר בגרסה העדכנית בה מופיעות ההפניות במספור הנכון, ניתן למצוא באתר "סקירה משפטית".
עמכם הסליחה,
מערכת הסניגור

67. להמלצות פרטניות נוספות ראו הסניגוריה הציבורית **דוח פעילות 2018** (יוני 2019), זמין בקישור https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/annual_2018.
68. גישה זו כבר הובאה על ידי כותבים אחרים בהקשר של הודאות בכלל: ראו זורנר (ה"ש 2 לעיל);
Rinat Kitai-Sangero, *Can Dostoyevsky's Crime and Punishment Help Us Distinguish Between True and False Confessions?*, 9 OHIO STATE J. CRIM. L. 231, 250-252 (2011)
69. הלפרט וסנג'רו (ראו ה"ש 7 לעיל).